

szólva Juhász Ferenc és Cselényi László költeményeit, költői nyelvének matematikailag megragadható mozzanatait méri össze. Elemzéseik figyelemre méltók, de csak mint egy forrongó, saját elveiben még bizonytalan kutatási módszer próbálkozásai. Úgy látszik, sok minden megragadható írók költők nyelvi megnyilatkozásából matematikailag: sok érdekes jellegzetesség is. Hogyan? mi? s mi nem? — ezt még a jövő dönti el. Mikor lép ki egy nyelvi statisztika az esetlegesség köréből s válik valóban „reprezentatívvá”? Milyen kódokkal lehet jellemezni nyelvi-stilisztikai tényeket, hogyan kell kérdezni, hogy a valóságtól értelmes feleletet kapjunk? Zsilka Tibor még a költői mű esztétikai értékének megragadását is ezgató módszerektől reméli. Ebben nehéz egyetértünk vele. A módszer azonban a maga helyén lehetetlen ígértesnek nem tartani.

Végh József Mihály és Szilágyi Ferenc a művészi próza és a költői nyelv egymáshoz, meg a köznyelvhez való kapcsolatát vizsgálják. Előadásukból kiviláglik, hogy a kérdések megoldása, sőt pontos megfogalmazása még nem sikerült. Talán mindaddig nem is sikerülhet, míg komolyan számot nem vetünk azzal, amit Szabédi László fogalmazásában Kardos Tibor versmondattanulmánya idéz: hogy „a költői beszéd *mimézis*: az eleven beszédnek csupán utánzása” (473). A vers és a művészi próza nyelve tehát nem a nemzeti nyelv választékosabb rétege. A nemzeti nyelv anyagából épül, annak vonzásaiban él, de sajátos, öntörvényű totalitása, erőtere van; ritmus, képhasználat, poetica licentiák mind ennek megteremtését szolgálják, s ebben válnak indokolttá. Mint Dante más-világa: nem része e világnak, hanem teljes, a valóságosnál is monumentálisabb mása, folytatása annak — infernótól a paradisióig. Az

író, költő felhasználja a köznyelv „evilági” elemeit, de áttemeli őket ebbe a „másvilágba”: innen az elkülönülés igénye és kötelezettsége. Ez nem arisztokratizmus vagy plebejus indulat kérdése, hanem a művészi ábrázolás nélkülözhetetlen feltétele. A sebész lehet jó demokrata: betegét mégis villogó, sérült műszerekkel, bonyolult műtőasztalon fogja megoperálni, ha közben talán bicskát és hentesipari szakkifejezéseket emleget is.

Kifejezetten a stilisztika-elmélet kérdéseiről szól Benkő László és Martinkó András előadása. Az elmélet azonban itt nem jelent a gyakorlattól idegen elméletieskedést. Közismert műveiben mindkét szerző bizonyította már, hogy stílus-kutatásaival az irodalomtörténet számára is jelentőset tud adni. Az elméleti kérdések pontos megfogalmazása és tisztázása mindkettejük előadásában az eredményesebb gyakorlati munka útját egyengeti.

Hadd említsük még, hogy a magyar kutatók előadásai között néhány külföldi tudós idegennyelvű előadásával is találkozhatunk. Ezek közül az irodalomtörténész érdeklődési körébe vág H. Becker műve: *Wo ist das echtste Ungarisch?* Emlékszünk Babits és Illyés soraira, s nem búslakodunk fölöslegesen azon, hogy irodalmunk, nemzeti értékeink nem találtak még hozzájuk méltó nemzetközi elismerésre. Mégis jól esik és tanulságos egy idegen szemlélet tükrében meglátni saját ábrázatunkat. Tanulságos látni, hogyan fogalmazza meg egy idegenből jött tudós, hogy nyelvünkben is „auf der Völkerbrücke zwischen Europa und China” — állunk, hogyan ünnepli a magyar nyelvet azért a Wortfreudigkeit-ért, ami megint a szegény gazdagsága s egész nemzeti műveltségünknek csak idegenből látható szépsége.

Jelenits István

Silagi, Gabriel: Untersuchungen zur ‚Deliberatio supra hymnum trium puerorum’ des Gerhard von Csanád. München, 1967. Bei der Arbo-Gesellschaft. VII, 107 S. Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung, 1.)

Egy új medievalisztikai sorozat első köteteként látott napvilágot G. Silagi Gellért püspök *Deliberatio*-járól szóló, a Münchener Egyetem Filozófiai fakultása által elfogadott disszertációja, amelyet a szerző professzora, Dr. Bernhard Bischoff ösztönzésére és támogatásával készített.

A *Deliberatio* szövegét és a hazai valamint külföldi Gellért-irodalmat egyaránt alaposan ismerő szerző meglehetősen lazán összefüggő fejezetekben tárja eléink vizsgáldásait. Az első fejezet („Über Gerhard von Csanád”)

a Gellért életére és műveire vonatkozó tudósításokat, utalásokat és következtetéseket ismerteti és foglalja össze. Megvitatja a *Deliberatio*-ban említett személyek (Isingrimus liberalis, Andreas presbiter, Richard apát és Dodo presbiter) kilétének problémáját. Isingrimus-szal kapcsolatban, akinek Gellért e művét ajánlotta, a szerző hajlik arra, hogy őt a Mabilion-nál említett salzburgi Isingrimus-szal azonosítsa, aki 1074-ben Admont első apátja lett. Richardban ő is verduni reformapátot véli felfedezhetni. Andreas és Dodo kilétének kérdésével szemben azonban tanácstalan. Az elveszett vagy lappangó Gellért-művek számát illetően, amelyekre a *Deliberatio*-ban utalásokat találunk, Karácsonyival ellentétben szkeptikusabb: nem négy, hanem csak két elveszett munkát ismer el (de divino patrimonio, kommentár Pál

apostolnak a zsidókhoz írt leveléhez). A János apostol első leveléhez írt kommentár hipotézisét elveti, s a *Deliberatio* 113 f. kifejezését („in alio opere”) nem egy másik műre, hanem a *Deliberatio* egy másik könyvére értelmezi.

A második vizsgálódás („Der Codex und die Ausgabe der *Deliberatio*”) a müncheni Bayerische Staatsbibliothek-ban Clm 6211 jelzet alatt található egyetlen, a XI. sz.-ból származó, de nem Gellért kezéből kikerült *Deliberatio* codexnek részletes leírását és a kiadásának történetére vonatkozó tudnivalókat közli. Érdekes hírek számíthat a 17. o. 7. jegyzetének adaléka, amely szerint Ivánka Endre, az ismert Gellért-kutató, a *Deliberatio* új kiadását jelentette be *Gerardus Moresanus, der Erzengel Ariel und die Bogomilen* (*Orientalia Christiana Periodica* 20 (1954), 143–146) c. tanulmányában. A kiadás problémájával – és Gellért jelentőségével – kapcsolatban a szerző a következő, egy Gellért-kutató részéről meglehetősen furcsán ható, rezignált tónusú, bár kétségkívül józanul tárgyilagosan szánt kijelentést teszi: „Die Bedeutung von Gerhards Werk ist verhältnismäßig gering: Der Einfluß auf Gottfried von Admont und die einmalige Benutzung durch Otto von Freising sind keineswegs eindeutig nachweisbar, die Besonderheit des Wertes beschränkt sich im wesentlichen auf die Kenntnis des Pseudodionysius Areopagita. So wird man wohl zu dem Schluß kommen dürfen, daß eine kritische Neuausgabe von Gerhards *Deliberatio* nicht zu den vordringlichsten Aufgaben der lateinischen Philologie des Mittelalters gehört.” (19.) Ez a nyilatkozat annál furcsább, mert maga a szerző behatóan foglalkozik az eddig egyetlen és sokszor nehezen hozzáférhető (vö. 19. O. 18. jegyzet) Batthyány-féle kiadás hibáival és nem egyszer rámutat azokra a negatív következményekre, amelyek a codex eredeti szövegének nem-ismeréséből fakadtak.

Ami ezt a kutatói rezignációt illeti, ezzel kapcsolatban csak azt szeretném megjegyezni, hogy alighanem összefüggésben áll a szerzőnek arra való képtelenségével, legalábbis ezen műve alapján ítélve, hogy képletesen szólva – „életre keltsen” egy történeti anyagot. Az adatok és adalékok halmazából nem jön létre nála egységes kép, a kor kultúrája és szellemi élete mint szerves egész, melynek valaha mozzanatát alkotta Gellért műve is, nem probléma és annak rekonstrukciója nem feladat a szerző számára. S mivel kitér ez elől a feladat elől, munkája ennyiben alatta marad a Gellért-kutatásban már, legalábbis igényként jelenlevő, eddig elért szintnek, mégha az eddig felmerült koncepciók egyikével vagy másikával kapcsolatban kritikái ellenvetéseket tehet is a szerző.

A harmadik fejezet („Forschungsbericht”) kronológikus rendben áttekinti és kritikailag méltatja a *Deliberatio*-ra vonatkozó magyar és külföldi munkákat Batthyánytól Ivánkáig, aki tanítványának, Bodor Andrásnak alapvető és Silagi által különösen nagybecsült forrástanulmánya után egy újabb cikkében (*Das ‚Corpus Areopagiticum’ bei Gerhard von Csanád*. Traditio 1959. 205–222.) maga is revideálni kényszerült korábbi álláspontját. A Batthyány-kiadás és a codex Sörös Pongrác-féle collatio-ját (*A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend Története*. I. k. Függelékében) a szerző erősen kritizálja és helyette a saját korrektúra-listáját adja közre 3. függelékében („Die Fehler in Batthyáns Ausgabe”).

A negyedik rész („Zu Inhalt und Gedankenführung des Werkes”) rámutat arra, hogy a mű nem annyira kommentár-jellegű, mint inkább épületes írás („erbauliche Schrift”), amely számára a himnusz versei inkább csak külsődleges keretül szolgálnak. A *Deliberatio* a szerző szerint nem befejezetlen. Jellege olyan, hogy Gellért bármikor befejezhette, anélkül, hogy egy előre kijelölt tagolást zavart volna meg ezzel. Kiemeli Gellért gondolatfűzésének ugráló és asszociatív karakterét, amely a kiindulóponttól a fejtegetések során egyre jobban eltávolodik, hogy azután hirtelen s minden átmenet nélkül kanyarodjék vissza a himnusz verseihez. Ami az allegorizálás módszerével is összefüggésben van. Gellért allegóriáinak jelentőségével kapcsolatban ezt mondja: „Gerhards Allegorien halten sich durchaus im Rahmen dessen, was man als Gemeingut frühmittelalterlicher allegorischer Bibelexegese berechnen kann.” A legtöbb értelmezése megtalálható a széleskörűen elterjedt műben, Hrabanus Maurus *De universo* c. művében (48.). Fontosnak tartjuk azokat a fejtegetéseket, amelyeket Gellértnek a filozófiáról és a világi műveltségről szóló kijelentéseihez fűz, amelyekkel kapcsolatban a korábbi irodalomban többször felmerült az a nézet, hogy Gellért az anti-dialektikus irányzat előfutára és képviselője lett volna, amit Silagi kétségbevon: „Zusammengefaßt zeigen Gerhards Aussagen über die weltliche Wissenschaft eine Einstellung, die in keiner Weise profiliert ist, auch nicht die beginnende Auseinandersetzung von Dialektikern und Gegnern der Dialektik widerspiegelt, sondern die emphatisch aber farblos patristische Gedankengänge übernimmt. Für Gerhard war die Frage, welchen Platz die weltliche Wissenschaft einnehmen sollte, durch Augustin endgültig entschieden worden.” (46)

Az ötödik rész („Die Quellen der *Deliberatio*”) számot ad Gellért forrásairól, idézési technikájáról és elemzi az idézetek funkciójának különbségeit. Megemlítendő, hogy az areopagitikus iratok hatásának, melyeket

Gellért latin fordításban ismert, Silagi csupán nyelvi-stilisztikai jelentőséget tulajdonít.

A hatodik fejezetből („Zu Gerhards Sprache und Stil”) felhívónak a figyelmet azokra a kritikái megjegyzésekre, amelyeket a szerző a *Novum Glossarium mediae Latinitatis* Gellért-ananyagára tesz, amelybe 3. fasciculustól (1961) kezdve került be a *Deliberatio* szókincse. Ezt az anyagot ugyanis az MTA keretében működő Magyarországi Középkori Latinság Szótárának szerkesztősége szolgáltatta a *Novum Glossarium* számára. A hibák nyilvánvalóan itt is abból fakadtak, hogy a feldolgozás számára csupán az egyetlen, hibás Batthyány-féle kiadás állt a szerkesztőség rendelkezésére.

A görög és a magyar nyelv ismeretét a szerző Gellértől elvitatja.

A műhöz négy függelék csatlakozik: 1. Szójegyzék, bizonyos esetekben a latin szó német jelentésének megadásával; válogatás a grammatikai és ortográfiai sajátságokból. 2. A *Deliberatio*-ban előforduló bibliai idézetek jegyzéke. 3. A Batthyány-féle kiadás hibáinak jegyzéke. 4. Irodalommutató.

A nagy filológiai apparátust mozgató, s figyelemre méltó részleteredményeket tartalmazó munka minden Gellért-kutató hasznos segédeszközének fog bizonyulni, s különféle összeállításai révén a régóta esedékes új szövegkritikai *Deliberatio*-kiadás számára különösen jól felhasználható lehet.

Redl Károly

Batsányi János: Der Kampf. (A viaskodás.) Sajtó alá rendezte: Zsindely Endre. A mű fordította: Hill Erzsébet munkája. Bp. 1967. Akadémiai K. 205 l. (Összes művei, IV.)

Az irodalomtörténetírásnak, a múlt hagyományai feltárásának izgató problémái közé tartozik Batsányi János pályájának felderítése, műveinek kiadása. A költő életműve szövegkritikai kiadásának során most jelent meg a negyedik kötet, a *Der Kampf* (A viaskodás). Keresztury Dezső és Tarnai Andor fáradhatatlan szorgalmú munkásságába pár év előtt bekapcsolódott Zsindely Endre, aki a *Schaffhauseni leveleket*, valamint a *Der Kampf*-ot a magyar irodalomtörténetírás, a kutatók rendelkezésére bocsátotta.

A viaskodást lépésről-lépésre közelítette meg a szakkutató, hiszen régen tudtak róla az irodalmi életben: Kazinczy már a XIX. század elején utalt Batsányi művére. Szóba került Batsányi Összes Művei (BJÖM) kiadásának megkezdésekor is (BJÖM I. 1953. 162–173. és 517–524.), majd az ItK 1964. évfolyamának 1. (65–81.) és 2. (216–229) számában Zsindely Endre tette közzé az említett schaffhauseni leveleket. Legutóbb pedig Tarnai Andor ismertette a *Der Kampf*-ot, vita keretében, amelynek felkért hozzá-

szólói Szauder József és Benda Kálmán voltak (ennek anyaga az ItK 1967. 3. számában, 265–274. l.-on olvasható).

A magyarországi bonapartizmus igen jelentős, s egyben ma még a ritkaságok közé tartozó, írott emléke a *Der Kampf*. Fényt derít Batsányinak a kormányformákról, a forradalmi változásokról vallott nézeteire. Támponot nyújt ahhoz is, hogy miként és mit merített az európai korabeli gondolkodók tanulásaiból, e tanulságokat — törekvése szerint — Napóleon és Magyarország kapcsolatára konkretizálva.

Minden túlzás nélkül állíthatjuk: A viaskodás központi műnek minősül, hiszen összegyűjti — eszmeileg és a költői megformálás tekintetében — Batsányi viharokban és hányattásokban igen gazdag évtizedének nézeteit és a tanulságokat, amelyeket első sorban a költő vont le. Erre annál inkább képes volt, mivel Batsányi, a politikai költő, az aktualitások megéneklője volt, ebben a minőségben hívta fel magára kortársai és az utókor, a kutatók figyelmét. Ha bizonyos fejlődési vonalat rajzolunk meg Batsányi pályáján, arról győződésként: költészetének állandó eszmei tényezői mellett újabb elemek is megtalálhatók, amelyek nem csekély jelentőségű szerepet biztosítanak a *Der Kampf*-nak a költői életműben.

Nemcsak a magyar bonapartizmusról van szó, ha az előbbieket felelőjük. Számos olyan költői és emberi — magatartásból fakadó, de arra vissza is ható — vonást találunk, amelyek költészetének tágabb összefüggéseire irányítják a figyelmet.

A Múzsával, a Génisszal beszélgető költő, a látó alakját idézve (BJÖM I. 37.), feltűnik a tévedő és a hibázó (BJÖM II. 581.), illetve az elbukó (BJÖM IV. 95.) ember is, aki perli a maga igazságát, a kortársaktól és a társadalomtól. (L. a párhuzamot A látó — BJÖM. I. 37. —, valamint A viaskodás III. rész. 3. ének, s a 4. ének eleje — BJÖM. IV. 102. — között.)

Batsányi a „feudale szisztéma”-val szemben a felvilágosodást állítja, amely — mint ő kifejti a *Védőiratban* — „ugyanaz: a lassú forradalom” (BJÖM II. 590.). Utalni szeretnénk ezzel kapcsolatban az ímént jelzett vita egyik megállapítására, amely szerint a „köztársaságú alkotmányú monarchia” iránt reményt táplálni — „tragikus illúzió” volt (ItK 1967. 3. sz. 271.). Ilyen formán az evolúciós fejlődés kerül előtérbe, amelynek — forradalmi nézetei ellenére — Batsányinál vannak nyomai. Nem lehet kisebbíteni, ezzel kapcsolatban, Herder eszméinek szerepét és hatását sem (vö. BJÖM II. 520–527., valamint II. 214–239.), amelynek tengelyében a *természeti jog*, a „Naturgesetz” áll (vö. BJÖM I. 353.). Ugyanakkor emlékeztetni szeretnénk Batsányinak 1793. februárjában